आदिवासी अधिकारसम्बन्धी संयुक्त राष्ट्रसंघीय घोषणापत्र

महासभाले,

संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय बडापत्रका उद्देश्य तथा सिद्धान्तहरू र राज्यहरूले उक्त बडापत्रअनुसार वहन गर्नुपर्ने भनी मानिएका दायित्व पूरा गर्ने कुरामाथिको असल नियतबाट निर्देशित हुँदै,

भिन्न हुने, आफूहरूलाई भिन्न ठान्ने र सोही अनुसार सम्मान पाउनुपर्ने सबै मानिसहरूको अधिकारलाई स्वीकार गरेर आदिवासी जनजाति अन्य सम्पूर्ण मानिसहरूसँग समान छन् भन्ने कुरामा सहमति जनाउँदै,

मानव जातिको साझा सम्पदाभित्र पर्ने सभ्यता तथा संस्कृतिहरूको विविधता तथा सम्पन्नतामा सबै मानिसहरूले योगदान गर्ने कुरामा पनि सहमति जनाउँदै,

राष्ट्रिय उत्पत्ति वा जातिगत, धार्मिक, जातीय वा साँस्कृतिक भिन्नताका आधारमा मानिसहरू वा व्यक्ति-व्यक्तिको उच्चतामा आधारित वा त्यसको पृष्ठपोषण गर्ने सिद्धान्त, नीति तथा प्रचलनहरू जातिवादी, वैज्ञानिक रूपमा गलत, कानूनी रूपमा अवैध, नैतिक रूपमा निन्दनीय तथा सामाजिक रूपमा अन्यायपूर्ण छन् भन्ने कुरामा पनि सहमति जनाउँदै,

आदिवासी जनजाति उनीहरूको अधिकार उपभोग गर्ने क्रममा कुनै पनि किसिमको भेदभावबाट मूक्त हुनुपर्छ भन्ने कुरामा पुनःसहमति जनाउँदै,

आदिवासी जनजाति अन्य कारणका अतिरिक्त उनीहरूको भूमि, क्षेत्र तथा संसाधनहरूमाथि भएको उपनिवेशीकरण वा स्वामित्वहरणले गर्दा इतिहासदेखि नै अन्यायबाट पीडित रहेको र यसरी विशेषगरी आफ्नै आवश्यकता तथा रुचिअनुसार आफ्नो विकास गर्ने अधिकार उपभोग गर्नबाट उनीहरू बन्चित रहेकोमा चिन्ता व्यक्त गर्दै,

आदिवासीहरूको राजनीतिक, आर्थिक एवं सामाजिक संरचना तथा उनीहरूको संस्कृति, आध्यात्मिक परम्परा, इतिहास एवं दर्शन - विशेषगरी आफ्नो भूमि, क्षेत्र तथा संसाधनहरूमाथिको उनीहरूको अधिकार- लाई सम्मान तथा प्रवर्द्धन गर्नुपर्ने अत्यावश्यकतालाई स्वीकार गर्दै,

राज्यहरूसँग भएका सन्धि, सम्झौता तथा अन्य रचनात्मक व्यवस्थाहरूमा घोषणा गरिएका आदिवासी जनजातिका अधिकारलाई सम्मान तथा प्रवर्द्धन गर्नुपर्ने अत्यावश्यकतालाई पनि स्वीकार गर्दै,

आदिवासी जनजातिले राजनीतिक, आर्थिक, सामाजिक एवं साँस्कृतिक विकासका लागि तथा जहाँसुकै भए तापनि सबै किसिमका भेदभाव एवं दमनलाई अन्त्य गर्न आफूहरूलाई सङ्गठित पार्न थालेको कुरालाई स्वागत गर्दै,

आदिवासी जनजाति आफूहरूलाई प्रभाव पार्ने विकास तथा आफ्नो भूमि, क्षेत्र तथा संसाधनमाथिको नियन्त्रणबाट आफ्ना व्यवस्था, संस्कृति र परम्पराहरूलाई कायम राख्न र सशक्त बनाउन तथा आफ्ना आकाङ्क्षा एवं आवश्यकता अनुरूप आफ्नो विकास प्रवर्द्धन गर्न सक्षम हुनेछन् भन्ने कुरामा विश्वस्त हुँदै,

आदिवासीको ज्ञान, संस्कृति तथा परम्परागत प्रचलनहरूप्रतिको सम्मानबाट दिगो एवं समानुपातिक विकास तथा वातावरणको उपयुक्त व्यवस्थापनमा योगदान पुग्ने कुरालाई स्वीकार गर्दै,

शान्ति, आर्थिक एवं सामाजिक प्रगति तथा विकास, विश्वका राष्ट्र तथा जनताहरूबीच समझदारी एवं मैत्रीपूर्ण सम्बन्धका लागि आदिवासी जनजातिको भूमि तथा क्षेत्रहरूमा असैनिकीकरणले पुऱ्याउने योगदानमा जोड दिँदै,

बालअधिकार अनुरूप आफ्ना बालबालिकाको पालनपोषण, प्रशिक्षण, शिक्षा तथा कल्याणका लागि साझा जिम्मेवारी वहन गर्नेसम्बन्धी आदिवासी परिवार तथा समुदायहरूको अधिकारलाई विशेषगरी स्वीकार गर्दै,

सन्धि, सम्झौता तथा राज्यहरू र आदिवासी जनजातिबीच भएका अन्य रचनात्मक व्यवस्थाहरूमा घोषणा गरिएका अधिकारहरू कुनैकुनै अवस्थामा अन्तर्राष्ट्रिय चासो, अभिरुचि, जिम्मेवारी तथा चरित्रको हुने कुरामाथि विचार पुऱ्याउँदै,

सन्धि, सम्झौता तथा अन्य रचनात्मक व्यवस्था र तिनले प्रतिनिधित्व गर्ने सम्बन्ध आदिवासी तथा राज्यहरूबीचको सुदृढ साझेदारीका आधार हुन् भन्ने कुरामाथि पनि विचार पुऱ्याउँदै,

संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय बडापत्र, आर्थिक, सामाजिक तथा सांस्कृतिक अधिकारसम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय अभिसन्धि र नागरिक तथा राजनीतिक अधिकारसम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय अभिसन्धि[1] एवं भिएना घोषणापत्र र कार्ययोजनाले[1] सबै मानिसहरूले आफ्नो राजनीतिक स्थितिबारे स्वतन्त्रतापूर्वक निर्णय गर्ने र आफ्नो आर्थिक, सामाजिक र साँस्कृतिक विकासको स्वतन्त्र रूपमा खोजी गर्ने आत्मनिर्णयको अधिकारको मौलिक महत्त्वप्रति सहमति जनाउँछन् भन्ने कुरालाई मान्दै,
अन्तर्राष्ट्रिय कानून अनुरूप अभ्यास गरिएका आत्मनिर्णयसम्बन्धी अधिकारबाट कुनै पनि मानिसलाई बन्चित गर्न यस घोषणापत्रको कुनै पनि कुरालाई प्रयोग गर्न सकिने छैन भन्ने कुरालाई ध्यानमा राख्दै,

यस घोषणापत्रमा आदिवासी जनजातिको अधिकारहरूलाई दिइएको मान्यताले न्याय, प्रजातन्त्र, मानवअधिकारप्रतिको सम्मान, भेदभावविहीनता तथा असल नियतसम्बन्धी सिद्धान्तहरूमा आधारित राज्य तथा आदिवासी जनजातिबीच विद्यमान सौहार्दपूर्ण तथा सहयोगी सम्बन्धलाई अभिवृद्धि गर्ने कुरामा विश्वस्त हुँदै,

राज्यका सबै दायित्वहरू अन्तर्राष्ट्रिय कानूनी दस्तावेजहरू, विशेषगरी मानवअधिकारसम्बन्धी कानुनी दस्तावेज, अन्तर्गत आदिवासी जनजातिमा लागू हुने भएकाले तिनलाई सम्बन्धित मानिसहरूको परामर्श तथा सहयोगमा पालना गर्न तथा प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गर्न राज्यहरूलाई प्रोत्साहित गर्दै,

आदिवासी जनजातिको अधिकारको प्रवर्द्धन तथा संरक्षणमा संयुक्त राष्ट्रसङ्घले महत्वपूर्ण तथा अनवरत भूमिका निर्वाह गर्नुपर्ने कुरामा जोड दिँदै,

आदिवासी जनजातिको अधिकार तथा स्वतन्त्रतालाई मान्यता प्रदान, प्रवर्द्धन तथा संरक्षण गर्नका लागि र यस क्षेत्रमा संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय प्रणालीका सान्दर्भिक क्रियाकलापहरूको विकासका लागि यो घोषणापत्र थप महत्त्वपूर्ण कदम हो भन्ने कुरामा विश्वास गर्दै,

आदिवासी व्यक्तिहरू बिना कुनै भेदभाव अन्तर्राष्ट्रिय कानूनद्वारा मान्यता प्रदान गरिएका सम्पूर्ण मानवअधिकारहरूको बिनाभेदभाव हकदार छन् र आदिवासी जनजातिसँग उनीहरूको अस्तित्व, कल्याण तथा मानिसका रूपमा पूर्ण विकसित हुनका लागि अपरिहार्य सामुहिक अधिकारहरू रहेको छ भन्ने कुरालाई स्वीकार गर्दै तथा त्यसप्रति पुनःसहमति जनाउँदै,

आदिवासी जनजातिको स्थिति क्षेत्रक्षेत्रमा तथा राष्ट्रराष्ट्रमा फरक रहेको र राष्ट्रिय तथा क्षेत्रीय विशेषता तथा विभिन्न ऐतिहासिक तथा साँस्कृतिक पृष्ठभूमिलाई ध्यानमा राखिनुपर्ने कुरालाई पनि स्वीकार गर्दै,

साझेदारी तथा आपसी सम्मानको भावना अनुरूप अनुशरण गर्नुपर्ने उपलब्धिको मापदण्डका रूपमा देहायको आदिवासी जनजातिको अधिकारसम्बन्धी संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय घोषणापत्रलाई संवेदनशीलताका साथ घोषणा गर्दछः

धारा १
आदिवासी जनजातिसँग सामुहिक रूपमा वा व्यक्तिगत रूपमा संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय बडापत्र, मानव अधिकार सम्बन्धी विश्वव्यापी घोषणापत्र[2] तथा अन्तर्राष्ट्रिय मानवअधिकार कानूनद्वारा स्वीकार गरिएअनुसारका सम्पूर्ण

---

[1] हे. प्रस्ताव २२०० क (२१औँ), परिशिष्ट । २क/सीओएनएफ । १५७/२४ (भाग १), पाठ ३ ।
[2] प्रस्ताव २१७ क(३) ।

मानवअधिकार तथा मौलिक स्वतन्त्रताको पूर्ण उपभोग गर्ने अधिकार रहेको छ ।

धारा २
आदिवासी जनजाति तथा व्यक्तिहरू अन्य सम्पूर्ण मानिस तथा व्यक्तिहरू जतिकै स्वतन्त्र र समान छन् र आफ्नो सम्पूर्ण अधिकार, विशेषगरी उनीहरूको मौलिक उत्पत्ति वा पहिचानमा आधारित अधिकारहरूको उपभोग गर्ने क्रममा कुनै पनि किसिमका भेदभावबाट मूक्त हुने अधिकार राख्दछन् ।

धारा ३
आदिवासी जनजातिसँग आत्मनिर्णयको अधिकार छ । त्यस अधिकारका कारण उनीहरू आफ्नो राजनीतिक स्थितिबारे स्वतन्त्र रूपमा निर्णय गर्दछन् र आफ्नो आर्थिक, सामाजिक तथा साँस्कृतिक विकासको खोजी गर्दछन् ।

धारा ४
आदिवासी जनजातिसँग उनीहरूको आत्मनिर्णयसम्बन्धी अधिकार उपभोग गर्दा आफ्ना आन्तरिक तथा स्थानीय मामिलासँग सम्बन्धित कुराहरू एवं आफ्ना स्वायत्त कार्यहरूमा लगानी गर्ने उपाय र माध्यमहरूबारे स्वायत्त हुने वा स्वशासनको अधिकार छ ।

धारा ५
आदिवासी जनजातिसँग आफ्नो पृथक् राजनीतिक, कानूनी, आर्थिक, सामाजिक तथा साँस्कृतिक व्यवस्थालाई कायम राख्ने तथा सबल बनाउने अधिकार छ भने उनीहरूले चाहेमा राज्यको राजनीतिक, आर्थिक, सामाजिक तथा साँस्कृतिक क्रियाकलापमा पूर्णरूपमा सहभागी हुने अधिकार पनि छ ।

धारा ६
प्रत्येक आदिवासी व्यक्तिसँग राष्ट्रियताको अधिकार छ ।

धारा ७
१. आदिवासी व्यक्तिहरूसँग बाँच्न पाउने, शारीरिक तथा मानसिक अखण्डता, स्वतन्त्रता तथा व्यक्तिको सुरक्षाको अधिकार छ ।

२. आदिवासी जनजातिसँग अन्य मानिसहरूसँग भएजस्तै पृथक् मानिसका रूपमा स्वतन्त्रता, शान्ति तथा सुरक्षापूर्वक बाँच्ने सामुहिक अधिकार छ र उनीहरू जातिहत्या वा आफ्नो समुदायका बालबालिकालाई बलपूर्वक अर्को समुदायमा लैजानेलगायतका कुनै पनि किसिमको हिंसामा पर्नुहुँदैन ।

धारा ८
१. आदिवासी जनजाति तथा व्यक्तिहरूसँग बलपूर्वक विलयन नहुने वा उनीहरूको संस्कृतिको विनाश नहुने अधिकार छ ।

२. राज्यहरूले देहायका कुराहरू हुन नदिन तथा क्षतिपूर्तिका लागि प्रभावकारी संयन्त्र उपलब्ध गराउनेछन्:

(क) पृथक् मानिसका रूपमा उनीहरूलाई आफ्नो अखण्डता वा आफ्नो साँस्कृतिक मूल्य वा जातीय पहिचानबाट बन्चित पार्ने उद्देश्य भएको वा त्यसमा प्रभाव पार्ने कुनै पनि कार्य;

(ख) आफ्नो भूमि, क्षेत्र वा संसाधनहरूमाथि उनीहरूको स्वामित्व हरण गर्ने उद्देश्य भएको वा त्यसमा प्रभाव पार्ने कुनै पनि कार्य;

(ग) उनीहरूका अधिकारमध्ये कुनै पनि अधिकार उल्लङ्घन गर्ने वा अवमूल्यन गर्ने उद्देश्य भएको वा त्यसमा प्रभाव पार्ने कुनै पनि स्वरूपको बलपूर्वक गरिने सामुहिक बसाइँसराइ;

(घ) कुनै पनि स्वरूपको बलपूर्वक विलयन वा एकीकरणको कार्य;

(ङ) उनीहरूविरुद्ध लक्षित जातिगत वा जातीय भेदभाव प्रवर्द्धन गर्न वा भड्काउन तयार गरिएको कुनै पनि स्वरूपको प्रचारबाजी ।

धारा ९
आदिवासी जनजाति तथा व्यक्तिहरूसँग सम्बद्ध समुदाय वा राष्ट्रको परम्परा तथा प्रचलनअनुसार कुनै पनि आदिवासी समुदाय वा राष्ट्रसँग आबद्ध हुने अधिकार छ । यस्तो अधिकार उपभोग गर्दा कुनै पनि किसिमको भेदभाव सिर्जना हुनुहुँदैन ।

धारा १०
आदिवासी जनजातिलाई उनीहरूको भूमि वा क्षेत्रबाट बलपूर्वक हटाइने छैन । सम्बन्धित आदिवासी जनजातिको स्वतन्त्र, पूर्व तथा सूचित मञ्जुरीबिना तथा न्यायिक एवं उचित क्षतिपूर्ति दिने सहमति र सम्भव भएमा फिर्ता हुने विकल्प नभई कुनै पुनर्स्थापना कार्य गरिने छैन ।

धारा ११
१. आदिवासी जनजातिसँग उनीहरूको आफ्नो साँस्कृतिक परम्परा र प्रचलनहरू मान्ने तथा तिनलाई पुनर्जीवन दिने अधिकार छ । यसमा पुरातात्विक तथा ऐतिहासिक स्थल, कलाकृति, नमूना, उत्सव, प्रविधि तथा दृश्य एवं प्रस्तुति कला र साहित्यजस्ता उनीहरूका संस्कृतिका पूर्व, वर्तमान तथा भावी स्वरूपलाई कायम राख्ने, संरक्षण गर्ने तथा विकास गर्ने अधिकार समेत पर्दछ ।

२. उनीहरूको स्वतन्त्र, पूर्व तथा सूचित स्वीकृतिबिना वा उनीहरूको कानून, परम्परा तथा प्रचलनहरूको उल्लङ्घन हुनेगरी लिइएका उनीहरूको साँस्कृतिक, बौद्धिक, धार्मिक तथा आध्यात्मिक सम्पत्तिहरूका सम्बन्धमा प्रभावकारी संयन्त्रहरू - आदिवासी जनजातिसँगको सहकार्यमा तयार गरिएको प्रत्यवस्थापना समेत - का माध्यमबाट राज्यहरूले त्रुटिपूर्ति उपलब्ध गराउनेछन् ।

धारा १२
१. आदिवासी जनजातिसँग उनीहरूको आफ्ना आध्यात्मिक तथा धार्मिक परम्परा, प्रचलन र उत्सवहरू प्रदर्शन गर्ने, मान्ने, तिनको विकास गर्ने तथा सिकाउने अधिकार; आफ्ना धार्मिक तथा साँस्कृतिक स्थलको सम्भार गर्ने, संरक्षण गर्ने तथा ती स्थलहरूमा एकान्त पहुँच प्राप्त गर्ने अधिकार; आफ्ना परम्परागत वस्तुहरूको प्रयोग तथा तिनमाथि नियन्त्रण गर्ने अधिकार; र आफ्ना मानव अवशेषहरू स्वदेश फर्काउन पाउने अधिकार छ ।
२. सम्बन्धित आदिवासी जनजातिसँगको सहकार्यमा तयार गरिएको स्वच्छ, पारदर्शी तथा प्रभावकारी संयन्त्रहरूका माध्यमबाट राज्यहरूले उनीहरूको स्वामित्वमा रहेका आनुष्ठानिक वस्तु तथा मानव अवशेषहरूमा पहुँच प्राप्त गर्ने र/वा फिर्ता गर्न सक्ने व्यवस्था खोज्नेछन् ।

धारा १३
१. आदिवासी जनजातिसँग उनीहरूको आफ्नो इतिहास, भाषा, मौखिक परम्परा, दर्शन, लेखन प्रणाली तथा साहित्यहरू पुनर्जीवित गर्ने, प्रयोग गर्ने तथा भावी पुस्तालाई हस्तान्तरण गर्ने तथा समुदाय, स्थान र व्यक्तिहरूको आफ्नै नाम राख्ने र तिनलाई कायम राख्ने अधिकार छ ।

२. यो अधिकार संरक्षित भएको कुरा सुनिश्चित गर्नुका साथै आवश्यक भएमा भाषानुवाद वा अन्य कुनै उपयुक्त माध्यमको व्यवस्था गरेर आदिवासी जनजातिले राजनीतिक, कानूनी तथा प्रशासनिक कारबाही बुझ्न सकून् र बुझेका होऊन् भन्ने कुरा सुनिश्चित गर्नका लागि राज्यहरूले प्रभावकारी उपाय अवलम्बन गर्नेछन् ।

धारा १४

१. आदिवासी जनजातिसँग पठनपाठनको आफ्नो सांस्कृतिक पद्धतिहरूसँग उपयुक्त हुनेगरी आफ्नै भाषामा शिक्षा उपलब्ध गराउने आफ्ना शिक्षण प्रणाली र संस्थाहरूको स्थापना तथा तिनमाथि नियन्त्रण गर्ने अधिकार छ ।

२. आदिवासी व्यक्तिहरू, विशेषगरी बालबालिकासँग बिना कुनै भेदभाव राज्यको शिक्षाको सम्पूर्ण तह तथा स्वरूपमा अधिकार छ ।

३. आदिवासी व्यक्तिहरू, विशेषगरी आफ्नो समुदायबाहिर जीवनयापन गर्दै आएकालगायतका बालबालिकाका लागि सम्भव भएमा उनीहरूको आफ्नै संस्कृतिमा आफ्नै भाषामा प्रदान गरिएको शिक्षामा पहुँच उपलब्ध गराउन राज्यहरूले आदिवासी जनजातिसँगको सहकार्यमा प्रभावकारी उपाय अवलम्बन गर्नेछन् ।

धारा १५

१. आदिवासी जनजातिसँग उनीहरूको आफ्नो संस्कृति, परम्परा, इतिहास तथा आकाङ्क्षाहरूको सम्मान तथा विविधतासम्बन्धी अधिकार छ र यो शिक्षा तथा सार्वजनिक सूचनामा उपयुक्त रूपमा प्रतिविम्बित हुनेछ ।

२. राज्यहरूले पूर्वाग्रहविरुद्ध सङ्घर्ष गर्न र भेदभाव उन्मूलन गर्न तथा आदिवासी जनजाति र समाजका अन्य सम्पूर्ण वर्गहरूबीच सहिष्णुता, समझदारी र सुसम्बन्ध प्रवर्द्धन गर्न सम्बन्धित आदिवासी जनजातिसँगको परामर्श तथा सहयोगमा प्रभावकारी उपायहरू अवलम्बन गर्नेछन् ।

धारा १६

१. आदिवासी जनजातिसँग उनीहरूका आफ्नै भाषामा आफ्नै सञ्चारमाध्यम स्थापना गर्ने र बिना कुनै भेदभाव सबै प्रकारका गैरआदिवासी सञ्चारमाध्यममा पहुँच प्राप्त गर्ने अधिकार छ ।

२. राज्यहरूले सरकारी सञ्चारमाध्यममा उचित मात्रामा आदिवासी सांस्कृतिक विविधता प्रतिविम्बित होस् भन्ने कुरा सुनिश्चित गर्न प्रभावकारी उपाय अवलम्बन गर्नेछन् । राज्यहरूले अभिव्यक्तिको पूर्ण स्वतन्त्रताको सुनिश्चिततताप्रति कुनै पूर्वाग्रह नराखी आदिवासी साँस्कृतिक विविधतालाई पर्याप्त मात्रामा प्रतिविम्बित गर्न निजी स्वामित्वमा रहेका सञ्चारमाध्यमलाई प्रोत्साहित गर्नुपर्छ ।

धारा १७

१. आदिवासी जनजाति तथा व्यक्तिहरूसँग लागू हुने अन्तर्राष्ट्रिय तथा राष्ट्रिय श्रम कानून अन्तर्गत व्यवस्था गरिएका सम्पूर्ण अधिकारहरूको पूर्ण उपभोग गर्ने अधिकार छ ।

२. राज्यहरूले आदिवासी बालबालिकाको विशेष जोखिमको अवस्था र उनीहरूको सशक्तीकरणका लागि शिक्षाको महत्वलाई ध्यानमा राख्दै उनीहरूलाई आर्थिक शोषणबाट तथा जोखिमपूर्ण हुनसक्ने वा बालबालिकाको शिक्षामा दखल दिनसक्ने वा बालबालिकाको स्वास्थ्य वा शारीरिक, मानसिक, आध्यात्मिक, नैतिक वा सामाजिक विकासमा हानिकारक हुन सक्ने कुनै पनि कामबाट आदिवासीलाई संरक्षण गर्न आदिवासी जनजातिसँगको परामर्श तथा सहयोगमा विशिष्ट उपायहरू अवलम्बन गर्नेछन् ।

३. आदिवासी व्यक्तिहरूसँग श्रम तथा अरू कुराका अतिरिक्त रोजगारी वा तलबसम्बन्धी कुनै पनि भेदभावकारी शर्तहरू आफूहरूमाथि लागू नहुने अधिकार छ ।

धारा १८

आदिवासी जनजातिसँग उनीहरूको आफ्नो अधिकारमाथि प्रभाव पार्ने विषयहरूको निर्णय प्रक्रियामा आफ्नै प्रक्रियाअनुरूप आफैँले छानेका प्रतिनिधिमार्फत् सहभागी हुने एवं आफ्नै मौलिक निर्णय गर्ने संस्थाहरूलाई कायम राख्ने तथा सृजना गर्ने अधिकार छ ।

धारा १९
आदिवासी जनजातिलाई प्रभाव पार्ने कानूनी वा प्रशासनिक उपायहरू अवलम्बन वा कार्यान्वयन गर्नुपूर्व राज्यहरूले आदिवासी जनजातिको स्वतन्त्र, पूर्व र सूचित मञ्जुरी प्राप्त गर्न सम्बन्धित आदिवासी जनजातिका आफ्नै प्रतिनिधिमूलक संस्थाहरूमार्फत् उनीहरूसँग असल नियतपूर्वक परामर्श र सहयोग गर्नेछन् ।

धारा २०
१. आदिवासी जनजातिसँग आफ्नो राजनीतिक, आर्थिक र सामाजिक प्रणाली वा संस्थाहरूको विकास गर्ने, जीविकोपार्जन तथा विकासका आफ्नै माध्यमहरूको उपभोगका सन्दर्भमा सुरक्षित हुने र आफ्ना सम्पूर्ण परम्परागत एवं अन्य आर्थिक क्रियाकलापहरूमा स्वतन्त्रतापूर्वक संलग्न हुने अधिकार छ ।

२. जीविकोपार्जन तथा विकासका आफ्नै साधनहरूबाट बन्चित आदिवासी जनजाति उचित र स्वच्छ त्रुटिपूर्तिका हकदार छन् ।

धारा २१
१. आदिवासी जनजातिसँग शिक्षा, रोजगारी, व्यावसायिक प्रशिक्षण र पुनःप्रशिक्षण, आवास, सरसफाई, स्वास्थ्य तथा सामाजिक सुरक्षणका क्षेत्रलगायतमा आफ्नो आर्थिक तथा सामाजिक अवस्थामा बिना कुनै भेदभाव सुधार हुने अधिकार छ ।

२. राज्यहरूले उनीहरूको आर्थिक तथा सामाजिक अवस्थामा नियमित सुधार सुनिश्चित गर्नका लागि प्रभावकारी उपाय र उपयुक्त भए विशेष उपाय अवलम्बन गर्नेछन् । आदिवासी जेष्ठ नागरिक, महिला, युवा, बालबालिका तथा अपाङ्गहरूको अधिकार तथा विशेष आवश्यकताहरूप्रति विशेष ध्यान दिइनेछ ।

धारा २२
१. यस घोषणापत्रको कार्यान्वयन गर्दा आदिवासी जेष्ठ नागरिक, महिला, युवा, बालबालिका तथा अपाङ्गका अधिकार तथा विशेष आवश्यकताहरूप्रति विशेष ध्यान दिइनेछ ।

२. आदिवासी महिला तथा बालबालिकाले पूर्ण संरक्षण उपभोग गरून् भन्ने कुरा सुनिश्चित गर्न राज्यहरूले आदिवासी जनजातिसँगको सहकार्यमा उपायहरू अवलम्बन गर्नेछन् तथा सबै प्रकारका हिंसा र भेदभाव नहुने कुराको प्रत्याभूति गर्नेछन् ।

धारा २३
आदिवासी जनजातिसँग विकाससम्बन्धी आफ्नो अधिकार उपभोग गर्नका लागि प्राथमिकता तथा रणनीतिहरू निर्धारण गर्ने तथा तय गर्ने अधिकार छ । विशेषगरी, आदिवासी जनजातिसँग स्वास्थ्य, आवास तथा आफूहरूलाई प्रभावित बनाइरहेका अन्य आर्थिक तथा सामाजिक कार्यक्रमहरू तर्जुमा तथा निर्धारण गर्न सक्रिय रूपमा सहभागी हुने र सम्भव भएसम्म उनीहरूका आफ्नै संस्थाहरूबाट त्यस्ता कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्ने अधिकार छ ।

धारा २४
१. आदिवासी जनजातिसँग आफ्ना परम्परागत औषधि तथा औषधिजन्य वनस्पति, जनावर तथा खनिजहरूको संरक्षणलगायत स्वास्थ्यसम्बन्धी आफ्ना परम्परागत प्रचलनहरूलाई कायम राख्न पाउने अधिकार छ । आदिवासी व्यक्तिहरूसँग बिना कुनै भेदभाव सम्पूर्ण सामाजिक तथा स्वास्थ्य सेवाहरूमा पहुँचको अधिकार पनि छ ।

२. आदिवासी व्यक्तिहरूसँग प्राप्त गर्न सकिने उत्कृष्ट शारीरिक तथा मानसिक स्वास्थ्यस्तर उपभोग गर्ने समान अधिकार छ । यस अधिकारको पूर्ण प्राप्तिका दिशामा प्रगति हासिल गर्ने दृष्टिकोणबाट राज्यहरूले आवश्यक कदम चाल्नेछन् ।

धारा २५
आदिवासी जनजातिसँग परम्परादेखि नै उनीहरूले आफ्नो स्वामित्वमा राखेका वा अन्य किसिमबाट कब्जा गरी प्रयोग गर्दै आएको भूमि, क्षेत्र, पानी र तटवर्तीय समुद्र तथा अन्य संसाधनसँगको उनीहरूको पृथक् आध्यात्मिक

मस्यौदा

सम्बन्धलाई कायम राख्ने तथा सुदृढ पार्ने तथा यस सम्बन्धमा भावी पुस्ताप्रतिको आफ्नो उत्तरदायित्व बहन गर्ने अधिकार छ ।

धारा २६

१. आदिवासी जनजातिसँग उनीहरूले परम्परादेखि नै आफ्नो स्वामित्वमा राखेको, कब्जा गरेको वा अन्य किसिमबाट प्रयोग गर्दै आएको वा हासिल गरेको भूमि, क्षेत्र तथा संसाधनहरूमाथिको अधिकार छ ।

२. आदिवासी जनजातिसँग परम्परागत स्वामित्व वा अन्य परम्परागत कब्जा वा प्रयोगका कारण उनीहरूसँग रहेको तथा उनीहरूले अन्य किसिमबाट हासिल गरेको भूमि, क्षेत्र तथा संसाधनहरूको स्वामित्व पाउने, तिनको प्रयोग गर्ने, विकास गर्ने तथा नियन्त्रण गर्ने अधिकार छ ।

३. राज्यहरूले यी भूमि, क्षेत्र तथा संसाधनहरूलाई कानूनी मान्यता तथा संरक्षण दिनेछन् । त्यस्तो मान्यता सम्बन्धित आदिवासी जनजातिको प्रचलन, परम्परा तथा भूमिस्वामित्व प्रथालाई ध्यानमा राख्दै प्रदान गरिनेछ ।

धारा २७

परम्परागत रूपमै स्वामित्वमा रहँदै आएका वा अन्य किसिमबाट कब्जा वा प्रयोग गरिँदै आएकासमेत आदिवासी जनजातिका भूमि, क्षेत्र र संसाधनहरूमा उनीहरूको अधिकारलाई मान्यता प्रदान गर्न र न्याय निरूपण गर्न राज्यहरूले सम्बन्धित आदिवासी जनजातिसँगको सहकार्यमा उनीहरूको कानून, परम्परा, प्रचलन र भूमिस्वामित्व प्रणालीलाई उचित मान्यता दिँदै एउटा स्वच्छ, स्वतन्त्र, निष्पक्ष, खुला र पारदर्शी प्रक्रिया अवलम्बन गरी कार्यान्वयन गर्नेछन् । आदिवासी जनजातिसँग यस प्रक्रियामा सहभागी हुने अधिकार हुनेछ ।

धारा २८

१. आदिवासी जनजातिसँग उनीहरूले परम्परागत रूपमै स्वामित्व हासिल गरेका वा अन्य ढङ्गबाट कब्जामा राख्दै आएका वा प्रयोग गर्दै आएका भूमि, क्षेत्र तथा संसाधनहरू आफ्नो स्वतन्त्र, पूर्व तथा सूचित सहमतिबिना अधिग्रहण गरिए, लिइए, कब्जा गरिए, प्रयोग गरिए वा नष्ट गरिएमा प्रत्यवस्थापनालगायतका माध्यमबाट त्रुटिपूर्ति प्राप्त गर्ने वा सम्भव नभएमा उचित, स्वच्छ र न्यायोचित क्षतिपूर्ति प्राप्त गर्ने अधिकार छ ।

२. सम्बन्धित मानिसहरूले स्वतन्त्रतापूर्वक सहमति जनाएको अवस्थामा बाहेक क्षतिपूर्ति समान गुणस्तर, आकार र कानूनी हैसियतको भूमि, क्षेत्र र संसाधनका रूपमा वा वित्तीय क्षतिपूर्तिका रूपमा वा अन्य उपयुक्त त्रुटिपूर्तिका रूपमा हुनेछ ।

धारा २९

१. आदिवासी जनजातिसँग उनीहरूको वातावरण तथा भूमि वा क्षेत्र र संसाधनको उत्पादन क्षमताको संरक्षण तथा सुरक्षण गर्ने अधिकार छ । यस्ता संरक्षण तथा सुरक्षणका लागि राष्ट्रले बिना कुनै भेदभाव आदिवासी जनजातिका लागि सहयोग कार्यक्रमहरू तयार गरी कार्यान्वयन गर्नेछ ।

२. आदिवासी जनजातिको स्वतन्त्र, पूर्व तथा सूचित सहमतिबिना उनीहरूको भूमि वा क्षेत्रमा जोखिमयुक्त पदार्थहरूको भण्डारण वा विसर्जन गरिनेछैन भन्ने कुरा सुनिश्चित गर्न राज्यहरूले प्रभावकारी उपायहरू अवलम्बन गर्नेछन् ।

३. त्यस्ता पदार्थहरूबाट प्रभावित भएका आदिवासी जनजातिद्वारा तयार तथा कार्यान्वयन गरिए जस्तै गरी आदिवासी जनजातिको स्वास्थ्यको अनुगमन गर्ने, सुस्वास्थ्य कायम राख्ने तथा पुनःस्वस्थ बनाउने कार्यक्रमहरू उचित रूपमा कार्यान्वयन होऊन् भन्ने कुरा सुनिश्चित गर्न पनि राज्यहरूले आवश्यकताअनुसार प्रभावकारी उपायहरू अवलम्बन गर्नेछन् ।

धारा ३०

१. सान्दर्भिक रूपमा सार्वजनिक हितका दृष्टिबाट उल्लेख्य खतरा नरहेसम्म वा सम्बन्धित आदिवासी जनजातिद्वारा स्वतन्त्रतापूर्वक सहमति दिइएको वा अनुरोध गरिएको अवस्थामा बाहेक आदिवासी जनजातिको भूमि वा क्षेत्रमा सैनिक गतिविधि गरिनेछैन ।

२. सैनिक गतिविधिका लागि आदिवासी जनजातिको भूमि वा क्षेत्र प्रयोग गर्नुपूर्व राज्यहरूले उपयुक्त प्रक्रियाका माध्यमबाट र विशेष रूपमा प्रतिनिधिमूलक संस्थाहरूमार्फत् सम्बन्धित आदिवासी जनजातिसँग प्रभावकारी परामर्श गर्नेछन्।

धारा ३१

१. आदिवासी जनजातिसँग आफ्नो साँस्कृतिक सम्पदा, परम्परागत ज्ञान तथा परम्परागत साँस्कृतिक अभिव्यक्ति एवं आफ्नो विज्ञान, प्रविधि तथा संस्कृतिका अतिरिक्त मानव तथा आनुवंशिक संसाधन, बीउबिजन, औषधि, जीवजन्तु एवं वानस्पतिक सम्पदासम्बन्धी ज्ञान, लोक परम्परा, साहित्य, नमूना, खेलकूद एवं परम्परागत खेल तथा दृश्य एवं प्रस्तुति कलाहरूलाई कायम राख्ने, नियन्त्रण गर्ने, संरक्षण गर्ने तथा विकास गर्ने अधिकार छ । उनीहरूसँग यस्ता साँस्कृतिक सम्पदा, परम्परागत ज्ञान तथा परम्परागत साँस्कृतिक अभिव्यक्तिहरूमाथि आफ्नो बौद्धिक सम्पत्ति कायम राख्ने, नियन्त्रण गर्ने, संरक्षण गर्ने तथा विकास गर्ने अधिकार पनि छ ।

२. यी अधिकारहरूको उपभोगलाई मान्यता प्रदान गर्न तथा संरक्षण गर्न आदिवासी जनजातिसँगको सहकार्यमा राज्यहरूले प्रभावकारी कदमहरू चाल्नेछन् ।

धारा ३२

१. आदिवासी जनजातिसँग आफ्नो भूमि वा क्षेत्र वा अन्य संसाधनहरूको विकास वा प्रयोगका लागि प्राथमिकता र रणनीतिहरू निर्धारण गर्ने तथा तयार गर्ने अधिकार छ ।

२. आदिवासी जनजातिको भूमि वा क्षेत्र वा अन्य संसाधन – विशेषगरी खनिज, जल वा अन्य संसाधनको विकास, उपयोग वा शोषणसँग सम्बन्धित –लाई प्रभावित पार्ने कुनै आयोजना स्वीकृत गर्नुपूर्व राज्यहरूले आदिवासी जनजातिको स्वतन्त्र तथा सूचित सहमति प्राप्त गर्नका लागि उनीहरूको आफ्नै प्रतिनिधिमूलक संस्थाहरूका माध्यमबाट सम्बन्धित आदिवासी जनजातिसँग असल नियतपूर्वक परामर्श तथा सहयोग गर्नेछन् ।

३. राज्यहरूले त्यस्ता कुनै पनि क्रियाकलापका लागि उचित तथा न्यायपूर्ण क्षतिपूर्तिका लागि प्रभावकारी संयन्त्र उपलब्ध गराउनेछन् र नकारात्मक वातावरणीय, आर्थिक, सामाजिक, साँस्कृतिक वा आध्यात्मिक प्रभाव न्यूनीकरणका लागि उपाय अवलम्बन गरिनेछ ।

धारा ३३

१. आदिवासी जनजातिसँग उनीहरूको आफ्नो प्रचलन तथा परम्परा अनुरूप आफ्नै मौलिक पहिचान वा सदस्यतासम्बन्धमा निर्णय गर्ने अधिकार छ । आदिवासी जनजाति बसोवास गर्दै आएका राज्यको नागरिकता प्राप्त गर्न पाउने आदिवासी व्यक्तिहरूको अधिकारलाई यसले हनन गर्नेछैन ।

२. आदिवासी जनजातिसँग उनीहरूको आफ्नै प्रक्रिया अनुरूप आफ्ना संस्थाहरूको संरचनात्मक स्वरूप निर्धारण गर्ने तथा सदस्यता छनोट गर्ने अधिकार छ ।

धारा ३४

आदिवासी जनजातिसँग अन्तर्राष्ट्रिय मानवअधिकार मापदण्डहरू अनुरूप आफ्ना संस्थागत संरचना र आफ्ना पृथक् प्रचलनहरू, आध्यात्मिकता, परम्परा, प्रक्रिया, प्रचलन र अस्तित्वमा रहेको अवस्थामा न्यायिक प्रणाली र प्रचलनहरूको प्रवर्द्धन गर्ने, विकास गर्ने तथा कायम राख्ने अधिकार छ ।

धारा ३५

आदिवासी जनजातिसँग आफ्नो समुदायप्रति व्यक्तिहरूको जिम्मेवारी निर्धारण गर्ने अधिकार छ ।

धारा ३६

१. आदिवासी जनजाति, विशेषगरी अन्तर्राष्ट्रिय सीमाबाट विभाजित भएकाहरू, सँग उनीहरूका आफ्नै सदस्य एवं सीमापारिका अन्य मानिसहरूसँग आध्यात्मिक, साँस्कृतिक, राजनीतिक, आर्थिक तथा सामाजिक उद्देश्यका क्रियाकलापलगायतमा सम्पर्क, सम्बन्ध र सहयोग कायम गर्ने र अभिवृद्धि गर्ने अधिकार छ ।

२. राज्यहरूले आदिवासी जनजातिसँगको परामर्श तथा सहयोगमा यस अभ्यासलाई सहज बनाउन तथा यस अधिकारको कार्यान्वयन सुनिश्चित गर्नका लागि प्रभावकारी उपायहरू अवलम्बन गर्नेछन् ।

धारा ३७

१. आदिवासी जनजातिसँग राज्य वा तिनका उत्तराधिकारीहरूसँग गरिएका सन्धि, सम्झौता तथा अन्य रचनात्मक व्यवस्थाहरूको मान्यता दिने, पालना गर्ने तथा कार्यान्वयन गर्नेसम्बन्धी अधिकारका साथै त्यस्ता सन्धि, सम्झौता एवं अन्य उपयोगी व्यवस्थाका लागि राज्यबाट सम्मान तथा आदर प्राप्त गर्ने अधिकार छ ।

२. यस घोषणापत्रका कुनै पनि कुरालाई सन्धि, सम्झौता एवं अन्य रचनात्मक व्यवस्थाहरूमा समावेश गरिएका आदिवासी जनजातिका अधिकारहरू न्यून गर्ने वा निर्मूल गर्ने भनी व्याख्या गरिनेछैन ।

धारा ३८

राज्यहरूले आदिवासी जनजातिसँगको परामर्श तथा सहयोगमा यो घोषणापत्रका उद्देश्य हासिल गर्नका लागि कानूनीलगायतका उपयुक्त उपायहरू अवलम्बन गर्नेछन् ।

धारा ३९

आदिवासी जनजातिसँग यस घोषणापत्रमा समावेश गरिएका अधिकारहरूको उपभोगका लागि राज्यबाट तथा अन्तर्राष्ट्रिय सहयोगमार्फत् आर्थिक तथा प्राविधिक सहयोग प्राप्त गर्ने अधिकार छ ।

धारा ४०

आदिवासी जनजातिसँग राज्य वा अन्य पक्षहरूसँगका द्वन्द्व एवं विवादको समाधानका लागि उचित एवं निष्पक्ष प्रक्रियाका माध्यमबाट शीघ्र निर्णयमा पुग्ने एवं आफ्नो सामुहिक एवं व्यक्तिगत अधिकारहरूको सम्पूर्ण उल्लङ्घनका लागि प्रभावकारी न्यायिक उपचार प्राप्त गर्ने अधिकार छ । त्यस्तो निर्णयले सम्बन्धित आदिवासी जनजातिको प्रचलन, परम्परा, नियम एवं कानूनी प्रणाली तथा अन्तर्राष्ट्रिय मानवअधिकारमाथि उचित विचार पुऱ्याउनेछ ।

धारा ४१

संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय प्रणालीका अङ्ग एवं विशिष्टीकृत निकायहरू तथा अन्य अन्तरसरकारी सङ्गठनहरूले वित्तीय सहयोग तथा प्राविधिक सहयोगको परिचालनलगायत अन्य माध्यमबाट यस घोषणापत्रका प्रावधानहरूको पूर्ण कार्यान्वयनका लागि योगदान गर्नेछन् । आदिवासी जनजातिलाई प्रभावित बनाइरहेका मुद्दाहरूमा उनीहरूको सहभागिता सुनिश्चित गर्ने उपाय तथा माध्यमहरूको व्यवस्था गरिनेछ ।

धारा ४२

संयुक्त राष्ट्रसङ्घ, आदिवासी मुद्दाहरूसम्बन्धी स्थायी मञ्चलगायतका यसका अङ्गहरू र राष्ट्रिय स्तरका समेत यसका विशिष्टीकृत निकाय तथा राज्यहरूले यस घोषणापत्रका प्रावधानहरूप्रतिको सम्मान र पूर्ण कार्यान्वयनको प्रवर्द्धन तथा घोषणापत्रको प्रभावकारिताको अनुगमन गर्नेछन् ।

धारा ४३

यहाँ पहिचान गरिएका अधिकारहरूले विश्वका आदिवासी जनजातिको जीवन, प्रतिष्ठा तथा कल्याणका लागि न्यूनतम मापदण्ड स्थापित गरेका छन् ।

धारा ४४

यहाँ पहिचान गरिएका सम्पूर्ण अधिकार तथा स्वतन्त्रता आदिवासी महिला तथा पुरुष प्रत्येकका लागि समान रूपमा प्रत्याभूत गरिएको छ ।

मस्यौदा

धारा ४५
यस घोषणापत्रका कुनै पनि कुरालाई आदिवासी जनजातिले अहिले उपभोग गरिरहेका वा भविष्यमा प्राप्त गर्ने अधिकारहरूलाई न्यूनीकरण गर्ने वा निर्मूल गर्ने अर्थमा लिइने छैन ।

धारा ४६
१. कुनै राज्य, जनता, समूह वा व्यक्तिसँग संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय बडापत्र विपरीत कुनै क्रियाकलापमा संलग्न हुन वा कुनै कार्य गर्न अधिकार हुने अर्थ लाग्ने गरी वा सार्वभौम तथा स्वतन्त्र राज्यको क्षेत्रीय अखण्डता वा राजनीतिक एकाइलाई पूर्ण वा आंशिक रूपमा खण्डित पार्ने वा कमजोर पार्ने कुनै कार्य गर्न अनुमति दिने वा प्रोत्साहित गर्ने अर्थ लाग्ने गरी यस घोषणापत्रका कुनै पनि कुरालाई व्याख्या गर्न सकिनेछैन ।

२. प्रस्तुत घोषणापत्रमा उल्लेख गरिएका अधिकारहरू उपभोग गर्दा सबैको मानव अधिकार तथा मौलिक स्वतन्त्रताको सम्मान गरिनेछ । यस घोषणापत्रमा उल्लेख गरिएका अधिकारहरूको उपभोग गर्दा कानूनद्वारा निर्धारण गरिएका तथा अन्तर्राष्ट्रिय मानवअधिकारसम्बन्धी दायित्व अनुरूपका जस्ता सीमाभित्र मात्र रहनुपर्नेछ । यस्ता कुनै पनि सीमाहरू गैरभेदभावकारी हुनुका साथै अरूका अधिकार एवं स्वतन्त्रताहरूको उचित पहिचान तथा सम्मान सुनिश्चित गर्ने एवं प्रजातान्त्रिक समाजको उचित तथा सर्वाधिक बाध्यात्मक आवश्यकताहरू समाधान गर्ने उद्देश्यका लागि एकदम आवश्यक हुनेछन् ।

३. यस घोषणापत्रमा उल्लेख गरिएका प्रावधानहरूको व्याख्या न्याय, प्रजातन्त्र, मानवअधिकारप्रतिको सम्मान, समानता, भेदभावहीनता, सुशासन तथा असल नियतका सिद्धान्तहरू अनुरूप गरिनेछ ।